

Ukrainos gamtinių dujų transportavimo sistemos modernizacija: Ukrainos kaip „energetinio įkaito“ sindromas

Vytautas Sirijos Gira

Šių metų rugpjūčio 25 d. Ukrainos ministras pirmininkas Mykola Azarovas pareiškė, kad Ukraina turėtų peržiūrėti 2009 m. sausio 19 d. susitarimą su Rusija dėl gamtinių dujų kainų 2009–2019 metais. M. Azarovo nuomone, dabartiniai rusiškų gamtinių dujų įkainiai yra per dideli net skaičiuojant su Rusijos teikiamomis nuolaidomis¹ ir neatitinka Ukrainos interesų. Anot M. Azarovo, jei Ukrainai parduodamų rusiškų gamtinių dujų kaina viršytų 390 JAV dolerių už 1000 kubinių metrų, šalies ekonomika žlugtų (palyginimui: šiuo metu Vokietija Rusijai už 1000 kubinių metrų gamtinių dujų moka 308 JAV dolerius). Ukrainos ministro pirmininko pareiškimas ir pastaruosius kelis mėnesius suintensyvėję naujosios Ukrainos vyriausybės, kuri Vakaruose vertinama kaip prorusiška, bandymai peržiūrėti energetinius santykius su Rusija kelia klausimą, kokios priežastys lėmė įtampą Ukrainos ir Rusijos dvišaliuose energetiniuose santykiuose. Ar Ukrainos noras peržiūrėti energetinius santykius su Rusija išvis įmanomas trumpuoju ir vidutiniu laikotarpiu? Kaip gali paveikti Ukrainos plėtrą aktyvesnis ES įsitraukimas į kintančius Ukrainos ir Rusijos energetinius santykius?

¹ 2010 m. trečiąjį ketvirtį Ukraina (su Rusijos taikoma 30 proc. nuolaida, kuri buvo įtvirtinta 2010 m. Charkovo susitarimuose) mokėjo 248 JAV dolerius už 1000 kubinių metrų gamtinių dujų. – aut. past.

Ukrainos ir Rusijos energetinių santykių raida

Ukrainos vyriausybės siekius peržiūrėti energetinius santykius su Rusija galima aiškinti noru įgyti papildomų derybos svertų svarstant Ukrainos gamtinių dujų transportavimo sistemos² modernizavimo ir privatizavimo klausimus. Rusijai ketinant nuo 2015 metų eksploatuoti „Pietų srauto“ (angl. South Stream) dujotiekį, Ukraina prarastų savo kaip pagrindinės Rusijos gamtines dujas transportuojančios valstybės vaidmenį (šiuo metu Ukrainos teritorija transportuojama 80 procentų rusiškų gamtinių dujų, skirtų Europos šalims). Rusijai transportuoti gamtines dujas Ukrainos teritorija būtų gerokai pigiau nei „Pietų srauto“ dujotiekiu³, tačiau ji linkusi artimiausioje ateityje gamtinių dujų tranzitą nukreipti per „Pietų srauto“ dujotiekį, net jei Ukraina ir leistų Rusijai privatizuoti gamtinių dujų transportavimo sistemą. Kitaip sakant, Rusija, siekdama kontroliuoti Ukrainos energetinę infrastruktūrą, linkusi pirmiausia vadovautis ne ekonomine, o politine logika. Reikėtų akcentuoti, kad energetinį Rusijos spaudimą Ukrainai netiesiogiai didina ir pati Europos Sąjunga (ES). Nuo 2009 m. kovo vykstančios Ukrainos ir ES derybos dėl Ukrainos gamtinių dujų transportavimo sistemos modernizavimo padidino Rusijos kapitalo galimybes privatizuoti Ukrainos energetinę infrastruktūrą. Pavyzdžiui, šių metų liepos 8 dieną Ukrainos parlamentas priėmė gamtinių dujų rinkos liberalizavimo įstatymą, kuriame nuo 2012 m. numatytas gamtinių dujų kompanijų išskaidymas pagal veiklos sritis (gamtinių dujų gavybą, transportavimą ir pardavimą). Šis įstatymas priimtas Kijevui siekiant gauti ES finansinę paramą šalies gamtinių dujų transportavimo sistemai modernizuoti, o taip pat šio įstatymo priėmimas sudarė sąlygas Ukrainos prisijungimui prie Europos energetinės bendrijos. Ukrainos kuro ir energetiko ministras Jurijus Boiko pasirašė Ukrainos stojimo į Europos energetinę bendriją protokolą 2010 m. rugsėjo 24 d. (kad šis protokolas įsigaliotų, jį dar turi ratifikuoti Ukrainos parlamentas).⁴ Kita vertus, naujasis Ukrainos gamtinių dujų rinkos liberalizavimo įstatymas yra palankus Rusijos gamtinių

² Ukrainos gamtinių dujų transportavimo sistemą sudaro 37 500 km. dujotiekių, 71 kompresorinė stotis ir 13 požeminių gamtinių dujų saugyklų, kuriose galima sukaupti 32 mlrd. kubinių metrų gamtinių dujų. Per Ukrainos gamtinių dujų transportavimo sistemą Europos šalims kasmet tiekama 141 mlrd. kubinių metrų gamtinių dujų. Energetinę infrastruktūrą, kuria eksportuojami energetiniai išteklių į Vakarų, Ukrainos įstatymai priskiria strateginės svarbos draudžiamiems privatizuoti nacionaliniams objektams – *Ukraine Business Online*, „Ukraine – EU agree cooperation on modernization of Ukraine’s pipeline system“. <<http://www.ukrainebusiness.com.ua/news/1761/Ukraine-EU-agree-cooperation-on-modernization-of-Ukraines-pipeline-system.html>>.

³ Palyginimui: Ukrainos gamtinių dujų transportavimo sistemos modernizacijos sąnaudos siektų 6,5 milijardo JAV dolerių, o Rusijos „South Stream“ projekto įgyvendinimas – 28-36 mlrd. JAV dolerių – aut. past.

⁴ Europos energetinė bendrija (angl. *European Energy Community*), dar žinoma kaip Pietryčių Europos energetinė bendrija (angl. *Energy Community of South East Europe*) arba tiesiog Energetinė bendrija (angl. *Energy Community*) – 2005 m. spalį ES ir trečiųjų valstybių įsteigta Bendrija, išplečianti ES energetikos vidaus rinką į kaimynines Pietryčių Europos ir kitas valstybes. Šios Bendrijos pilnaverčiais nariais yra ES valstybės, Albanija, Bosnija ir Hercegovina, Kroatija, Makedonija, Juodkalnija, Serbija ir Jungtinių Tautų laikinosios administracijos misija Kosove ir Moldovoje. Stebėtojo statusą Bendrijoje turi Gruzija, Norvegija ir Turkija. – *EurActiv*, „EU insists on unbundling Ukraine’s Naftogaz“. <<http://www.euractiv.com/en/energy/eu-insists-unbundling-ukraines-naftogaz-news-498151>>.

dujų kompanijai „Gazprom“. Minėtame įstatyme numatyta, kad bus atskirtos „Naftogaz“ kompanijos dukterinės įmonės „Ukrtransgaz“, „Gaz Ukrainy“ ir „Ukrgazdobyča“, o komercinėms kompanijoms (tarp jų ir užsienio valstybių) bus suteiktas tiesioginis priėjimas prie Ukrainos dujotiekių ir gamtinių dujų požeminių saugyklų. Pabrėžtina, kad viena Rusijos gamtinių dujų kompanijos „Gazprom“ dukterinių įmonių „GazpromSbyt-Ukraina“ tokiu atveju įgytų neribotas galimybes plėstis Ukrainos gamtinių dujų rinkoje. Iki šiol „GazpromSbyt-Ukraina“ Ukrainos gamtinių dujų rinkoje veikė pagal tam tikrus sutartinius principus: ši kompanija nupirkdavo iš „Naftogaz“ kompanijos 10 proc. visų Ukrainos rinkoje esančių gamtinių dujų ir vėliau jas perparduodavo siauram pramoninių vartotojų ratui. Kitaip tariant, „GazpromSbyt-Ukraina“ iš esmės atlikdavo gamtinių dujų tiekimo operatoriaus funkcijas. Nuo 2012 m. įsigaliojus naujam Ukrainos gamtinių dujų rinkos liberalizavimo įstatymui „GazpromSbyt-Ukraina“ ne tik įgytų galimybę užimti visą Ukrainos gamtinių dujų rinką, bet ir suteiktų Rusijos gamtinių dujų kompanijai „Gazprom“ šansą tiesiogiai kontroliuoti Ukrainos pramonę bei gauti monopolinį priėjimą prie Ukrainos gamtinių dujų požeminių saugyklų, transportavimo sistemos. Šiuo metu Ukrainą, siekiančią jai nepalankių energetinių susitarimų su Rusija peržiūros ir bandančią suintensyvinti dvišalius energetinius santykius su ES, galima įvardyti kaip valstybę, atsidūrusią „energetinėje aklavietėje“. 2009–2010 metais Ukrainos pasirašyti susitarimai su Rusija faktiškai sukūrė prielaidas tolesnei energetinei integracijai su Rusija ir įtvirtino tam tikrus „saugiklius“, ribojančius Ukrainos galimybes modernizuoti savo energetinę infrastruktūrą be Rusijos dalyvavimo. Siekiant įvertinti 2009–2010 metų Ukrainos ir Rusijos susitarimų dėl gamtinių dujų poveikį Ukrainai reikėtų detaliau apžvelgti jų principines nuostatas (žr. 1 lentelę):

1 lentelė. 2009–2010 metų Ukrainos ir Rusijos susitarimų dėl gamtinių dujų nuostatų poveikis Ukrainai

Ukrainos ir Rusijos susitarimas	Teigiamas poveikis Ukrainai	Neigiamas poveikis Ukrainai
2009 m. sausio 19 d. Ukrainos ir Rusijos susitarimas dėl Ukrainai tiekiamų gamtinių dujų kontrakto 2009–2019 metais.	Atsisakyta neskaidrios tarpininkavimo schemos („RosUkrEnerg“ tarpininkavimo paslaugų), kuria buvo grindžiami dvišaliai Ukrainos ir Rusijos energetiniai santykiai nuo 2004 metų. Ukrainos importuojamų gamtinių dujų kainos formulė tapo susieta su europinėmis energetinių išteklių kainomis. Aukščiau minėtos susitarimo nuostatos 2009 m. kovą paskatino ES inicijuoti diskusiją dėl Ukrainos gamtinių dujų transportavimo sistemos modernizavimo (2009 m. kovo 23 d. šiuo klausimu priimta bendra EK ir Ukrainos deklaracija ⁵) ir sustiprino Ukrainos finansinį įvaizdį Tarptautiniame valiutos fonde (TVF).	Susitarime numatyta Rusijos Ukrainai parduodamų gamtinių dujų kainą pamažu didinti kas tris mėnesius. 2010 metų pradžioje Ukraina Rusijai už gamtines dujas mokėjo 330 JAV dolerių už 1000 kubinių metrų (su Rusijos taikoma 30 proc. nuolaida, įtvirtinta 2010 m. Charkovo susitarimuose, reali dujų kaina siekė 236 JAV dolerių už 1000 kubinių metrų). Palyginimui: 2008 m. Ukraina už 1000 kubinių metrų dujų mokėjo 180 JAV dolerių, o

⁵ European Commission External Relations, Joint EU – Ukraine International Investment Conference on the Modernisation of Ukraine’s Gas Transit System.

<http://ec.europa.eu/external_relations/energy/events/eu_ukraine_2009/joint_declaration_en.pdf>.

		iki 2010 m. pabaigos rusiškų gamtinių dujų kaina už 1000 kubinių metrų turėtų siekti 390 JAV dolerių ribą (tai yra, net ir pritaikius dabartines Rusijos nuolaidas viršyti 250 JAV dolerių už 1000 kubinių metrų dujų ribą). Reikėtų akcentuoti, kad Rusijos parduodamų gamtinių dujų kainų didėjimas buvo susietas su gamtinių dujų tranzito per Ukrainos teritoriją mokesčių fiksavimu (mokesčių dydis svyravo nuo 1/3 iki 0,5 analogiškų mokesčių Europos valstybėse, tačiau negalėjo būti didesnis). Rusijos tiekiamų gamtinių dujų kainų šuolis smarkiai prisidėjo prie Ukrainos ekonomikos recesijos ir jau 2009 m. rudenį paskatino Ukrainos vyriausybę ieškoti naujų susitarimo su Rusija galimybių.
2009 m. lapkričio 19 d. Ukrainos ir Rusijos susitarimas dėl gamtinių dujų tiekimo.	Nepalankios susitarimo sąlygos ir prasidėjusi Ukrainos prezidento rinkimų kampanija privertė Ukrainos vyriausybę peržiūrėti ankstesnio susitarimo su Rusija nuostatas. 2009 m. lapkričio 19 d. susitarime Ukraina ir Rusija sutarė dėl „Gazprom“ taikomos „imk arba mokėk“ (angl. take or pay) nuostatos ⁶ suspendavimo ir fiksuotų gamtinių dujų tranzito per Ukrainos teritoriją mokesčių padidinimo 60 procentų.	Rusija naujajame susitarime palankesnes sąlygas Ukrainai suteikė mainais į pažadus pratęsti Rusijos Juodosios jūros laivyno bazės dislokacijos Sevastopolio uoste laikotarpį. Ši nuostata sudarė prielaidas pasirašyti Charkovo susitarimus 2010 m. balandžio 21 dieną.
2010 m. balandžio 21 d. Charkovo susitarimai.	Pagal šiuos susitarimus Rusija dešimčiai metų suteikė Ukrainai 30 proc. nuolaidą esamai gamtinių dujų kainai (bet ne didesnę kaip 100 JAV dolerių nuolaidą 1000 kubinių metrų gamtinių dujų). Tokia nuolaida suteikta mainais į teisę Rusijos Juodosios jūros laivynui pasilikti Ukrainos teritoriniuose vandenyse (Sevastopolio uoste) iki 2042 metų. Prognozuojama, kad Charkovo susitarimai Ukrainos ekonomikai turės stabilizacinį poveikį ir leis sutaupyti 40 mlrd. JAV dolerių per dešimt metų. Šių	Charkovo susitarimai neutralizavo Ukrainos galimybes panaudoti Rusijos Juodosios jūros laivyno bazės Sevastopolio uoste nuomos sutarties peržiūrą kaip svertą Rusijos atžvilgiu. Charkovo susitarimuose numatyta, kad bet kokia Rusijos Juodosios jūros laivyno nuomos sutarties peržiūra panaikins minėtą 30 proc. nuolaidą gamtinių dujų

⁶ „Imk arba mokėk“ – „Gazprom“ kompanijos praktikoje plačiai taikoma nuostata sudarant kontraktus su gamtinių dujų pirkėjais. Pagal šią nuostatą gamtinių dujų pirkėjas išipareigoja sumokėti už sutartą perkamų gamtinių dujų kiekį net ir tuo atveju, jeigu jų būtų nupirkta mažiau arba kontrakto išvis atsisakyta – aut. past.

	<p>kainai, o dėl taikomos nuolaidos sutaupyta lėšas Ukraina turės grąžinti Rusijai.</p> <p>Charkovo susitarimuose numatyta, kad 30 proc. nuolaida bus taikoma tik su sąlyga, kad dabartinė gamtinių dujų kainos formulė (pagal kurią gamtinių dujų kaina susieta su pasaulinės naftos produktų kainos pokyčiais) nebus keičiama. Ukraina, reikalaujama peržiūrėti gamtinių dujų kainą, gali netekti minėtos nuolaidos.</p> <p>Charkovo susitarimais numatyta, kad Ukrainos ir Rusijos energetiniuose santykiuose toliau lieka galioti minėta „imk arba mokėk“ nuostata, kaip tai buvo sutarta dar 2009 m. sausio 19 d. susitarimu. Taip pat atsisakyta 2009 m. lapkričio 19 d. sutartyje įtvirtintos nuostatos dėl gamtinių dujų tranzito per Ukrainos teritoriją mokesčių didinimo 60 proc., tai yra grįžta prie fiksuotų tranzito mokesčių, numatytų 2009-ųjų sausio 19 dienos susitarime.</p> <p>Charkovo susitarimai Ukrainos prisijungimą prie Europos energetinės bendrijos sutarties iš esmės pavertė beprasmiu ir atitolino Ukrainos narystės NATO perspektyvą mažiausiai iki 2042 metų.</p> <p>Charkovo susitarimai Rusijai leido toliau planuoti Ukrainos energetikos ir strateginių pramonės sektorių perėmimą. Pavyzdžiui, 2010 m. gegužės 17 d. Rusijos prezidentas Dmitrijus Medvedevas pasiūlė Ukrainai „synchronizuoti abiejų valstybių socioekonominių santykių plėtrą“⁷. Šis pasiūly-</p>
--	--

⁷ *Georgian Daily*, Vladimir Soccor, „Medvedev’s Second Visit Pulls Ukraine Closer to Russia“.
<http://georgiandaily.com/index.php?option=com_content&task=view&id=18696&Itemid=132>.

	<p>mas apėmė bendrų Rusijos ir Ukrainos įmonių steigimą gamtinių dujų, plieno, chemijos, aviacijos, branduolinės energetikos ir laivų statybos pramonės sektoriuose. Prie Rusijos siūlomos „synchronizacijos“ iniciatyvos galima priskirti jau minėtą 2010 metų balandžio 30 dieną Rusijos ministro pirmininko V. Putino pasiūlymą sujungti „Naftogaz Ukraina“ ir „Gazprom“ kompanijas į bendrovę, kurioje „Naftogaz Ukraina“ priklausytų 5–10 proc. akcijų. Rusijos propaguojama socioekonominių santykių su Ukraina „synchronizacija“ sukūrė stiprų Rusijos investuotojų spaudimą strateginės svarbos Ukrainos pramonės sektoriams. Tai paskatino Rusijai palankios naujosios Ukrainos vyriausybės priešiniamsi glaudesnės integracijos su Rusija projektams ir atsvaros Vakaruose paiešką.</p>
--	---

Šaltinis: Chatham House, James Sherr, „The Mortgaging of Ukraine’s Independence“. www.chathamhouse.org.uk/files/17149_bp0810_sherr.pdf.

Ukrainos energetinių santykių su Rusija ir ES scenarijai

Galima teigti, kad šiuo metu tarp Ukrainos ir Vakarų energetinių santykių susidaręs tam tikras vakuumas, kurį efektyviai užpildė Rusija, 2009–2010 metų susitarimais dėl gamtinių dujų apribojusi Ukrainos politinio ir ekonominio manevravimo galimybes. Esant dabartinei padėčiai, ekspertai išskiria mažiausiai tris scenarijus, kaip toliau gali plėtotis Ukrainos santykiai su Rusija ir Vakarais⁸:

Aklavietės scenarijus. Dabartiniai Ukrainos susitarimai su Rusija dėl gamtinių dujų nebus peržiūrėti, o Rusija ir toliau įgyvendins įvairius energetinių jungčių, apeinančių Ukrainą, projektus (prie jų galima priskirti jau veikiančius „Jamal-Europa“, „Žydrojo srauto“ (angl. Blue Stream) ir planuojamus „Pietų Srauto“ bei „Šiaurės srauto“ dujotiekius). Ukrainos ekonominis ir politinis nestabilumas didės, todėl jei Ukraina toliau priešinsis Rusijos ketinimams perimti šalies energetinės infrastruktūros kontrolę,

⁸ IFRI, Susane Nies, „Ukraine: A Transit Country in Deadlock?“ www.ifri.org/downloads/etudeukraine_gb_3.pdf.

ji bus priversta peržiūrėti savo ekonomikos modelį. Ukrainos žemės ūkio, spalvotųjų metalų ir plieno pramonės sektoriai taps kertiniais šalies ekonomikos ramsčiais. Rusija siekdama visiškos Ukrainos ekonomikos kontrolės toliau stiprins „socioekonominių santykių su Ukraina sinchronizacijos“ iniciatyvą, toliau didės Rusijos investuotojų spaudimas šiems Ukrainos ekonomikos sektoriams. Tikėtina, kad dėl didėjančio Rusijos ekonominio ir politinio spaudimo Ukraina bus priversta atsisakyti tolesnių integracijos į ES planų ir integruotis į įvairius Rusijos plėtojamus projektus Nepriklausomų Valstybių Sandraugos erdvėje, pavyzdžiui, Muitų sąjungą / Vieningos ekonominės erdvės sąjungą. Būtina akcentuoti, kad šio scenarijaus išsipildymas sunkiai tikėtinas trumpuoju laikotarpiu, nes artimiausius 5–10 metų Ukraina turėtų išlikti pagrindine rusiškų energetinių išteklių tranzito valstybe.

Trišalio / daugiašalio konsorciumo scenarijus. Šiuo metu Ukraina gamtinių dujų transportavimo sistemos modernizavimo klausimą sieja su ES, Rusijos ir Ukrainos trišalio / daugiašalio konsorciumo sudarymu. Šio konsorciumo sukūrimas sudarytų sąlygas Rusijai atsisakyti brangiai kainuojančio „Pietų srauto“ projekto, o Ukrainai peržiūrėti 2009 m. sausio 19 d. nepalankaus dvišalio susitarimo su Rusija dėl gamtinių dujų tiekimo sąlygas. Viena vertus, minėto konsorciumo sukūrimas leistų Ukrainai sumažinti energetinę priklausomybę nuo Rusijos ir jos proteguojamų įvairių „dvišalės integracijos“ modelių, tokių kaip „Gazprom“ ir „Naftogaz Ukraina“ susijungimas ar kitų schemų, įtvirtinančių Ukrainos energetikos sektoriaus „ištirpimą“ Rusijos energetiniame sektoriuje. Kita vertus, „Naftogaz Ukraina“, „Gazprom“ ir viena ar kelios ES valstybių energetikos kompanijos sukurtas konsorciumas leistų Ukrainai balansuoti tarp Rusijos ir Vakarų, nesirenkant gilesnės integracijos su Rusija ar Vakarais modelių. Trišalio konsorciumo įgyvendinimo sėkmė pirmiausia priklausytų ir nuo pačios Ukrainos svarbos būsimame konsorciume. Galima išskirti bent kelis tikėtino susitarimo dėl trišalio konsorciumo struktūros pavyzdžius⁹:

- Ukraina galėtų parduoti gamtinių dujų transportavimo sistemą (arba dalį jos) konsorciумui ir už gautas lėšas įgyvendinti valstybei svarbias struktūrines reformas. Tačiau šiuo atveju Ukrainai tektų atsisakyti dalinės arba visiškos gamtinių dujų transportavimo sistemos kontrolės. Tai sunkiai tikėtina, nes energetinę infrastruktūrą, kuria eksportuojami energetiniai ištekliai į Vakarų, Ukrainos įstatymai priskiria strateginės svarbos draudžiamiems privatizuoti nacionaliniams objektams.
- Ukraina operatoriaus teisėmis ilgajam laikotarpiui galėtų išnuomoti gamtinių dujų transportavimo sistemą konsorciумui su sąlyga, kad jis prižiūrės ir modernizuos minėtą sistemą.
- Ukraina už tam tikrą mokestį perleistų naudojimosi gamtinių dujų transportavimo sistema teises konsorciумui, tačiau kartu išlaikytų įsipareigojimus modernizuoti ją.

Reikėtų akcentuoti, kad trišalio / daugiašalio konsorciumo scenarijus gali apimti įvairius konsorciumo steigimo variantus. Pavyzdžiui, Ukrainos, Rusijos ir ES kompani-

⁹ IFRI, Susane Nies, „Ukraine: A Transit Country in Deadlock?“ <www.ifri.org/downloads/etudeukraine_gb_3.pdf>.

jos konsorciumo veikloje galėtų dalyvauti lygiomis teisėmis (joms priklausytų po 30 proc. konsorciumo akcijų), kartu į konsorciumo veiklą įtraukiant tarptautinę finansinę instituciją, kuriai priklausytų 10 proc. konsorciumo akcijų ir kuri atliktų nešališko arbitro vaidmenį. Ukraina gali nuspręsti ir dėl alternatyvaus trišalio / daugiašalio konsorciumo modelio, kuriame pagrindiniais partneriais būtų Ukrainos ir Rusijos kompanijos, o Europos valstybių, pavyzdžiui, Vokietijos, kompanijoms atitektų jaunesniojo partnerio vaidmuo. Alternatyvus trišalis / daugiašalis konsorciumas leistų Ukrainai, nekeičiant esamos įstatymų bazės ar ekonomikos struktūros, išlaikyti bendradarbiavimo su Rusija apimtį, tačiau tikėtina, kad vidutiniu ir ilguoju laikotarpiu Rusija didins spaudimą dėl Ukrainos gamtinių dujų transportavimo sistemos privatizavimo.

Scenarijaus išsipildymas sietinas su Ukrainos įstatyminės bazės, draudžiančios privatizuoti gamtinių dujų transportavimo tinklus, keitimu ir grėsmės, kad tarp Ukrainos ir Rusijos kilę nesutarimai gali persilieti į Ukrainos ir ES bei Rusijos ir ES dvišalius santykius, įvertinimu.

2 lentelė. Ukrainos ir Rusijos pozicijos dėl konsorciumo steigimo

Ukrainos pozicijos	Rusijos pozicijos
<p>Daugiašalis konsorciumas Ukrainai pirmiausia svarbus siekiant užsitikrinti savo gamtinių dujų transportavimo sistemos modernizavimą ir transportuojamų rusiškų dujų mastą (tikimasi, kad modernizavus Ukrainos gamtinių dujų transportavimo sistemą kasmetinių transportuojamų dujų srautas padidėtų nuo 120 iki 200 mlrd. kubinių metrų).</p> <p>Daugiašalio konsorciumo sukūrimas grindžiamas Ukrainos galimybės artimiausioje ateityje išlaikyti gamtinių dujų transportavimo sistemą ir prielaida, kad jis leis Ukrainai peržiūrėti nepalankius dvišalius susitarimus su Rusija dėl gamtinių dujų tiekimo.</p> <p>Daugiašalio konsorciumo sukūrimą Ukraina supranta kaip savitą alternatyvą Rusijos įgyvendinamiems „Šiaurės srauto“ (angl. Nord Stream) ir „Pietų srauto“ dujotiekių projektams. Ukrainos ekspertų teigimu, nepaisant to, ar Rusijai pavyks sėkmingai įgyvendinti minėtus projektus ar ne, Ukraina mažiausiai iki 2020 metų turėtų išlaikyti pagrindinės tranzitinės valstybės, transportuojančios Rusijos energetinius išteklius į Europą, vaidmenį.</p>	<p>Rusija siekdama perimti Ukrainos gamtinių dujų transportavimo sistemos kontrolę iš dalies suinteresuota trišalio / daugiašalio konsorciumo sudarymu, tačiau jo nesieja su jokiais įmanomomis nuolaidomis, energetinių santykių su Ukraina ar ją aplenkiančių dujotiekių projektų („Pietų srauto“ ir „Šiaurės srauto“) peržiūra. Siekdama Ukrainos gamtinių dujų transportavimo sistemos kontrolės, Rusijos vyriausybė 2002–2010 metais iš pradžių (iki vadinamųjų Charkovo susitarimų pasirašymo) aktyviai propagavo Ukrainos, Rusijos ir Vokietijos trišalio konsorciumo steigimo idėją, siedama ją su Ukrainos energetinės infrastruktūros privatizacija. 2010 metų balandžio pabaigoje, Rusijos ministrui pirmininkui Vladimirui Putinui pasiūlius sujungti „Naftogaz Ukraina“ ir „Gazprom“ kompanijas, trišalio / daugiašalio konsorciumo steigimo idėja Rusijai tapo antraeilės svarbos projektu, o pačios diskusijos dėl šio projekto laikinai išaldytos. Tai liudija ir Rusijos ketinimai suvienodinti Ukrainai tiekiamų gamtinių dujų kainą su parduodamomis Rusijos viduje, jei Ukraina sutiktų sujungti gamtinių dujų transportavimo kompaniją „Naftogaz Ukraina“ su Rusijos „Gazprom“. Rusijos nuomone, toks projektas būtų naudingas abiem šalims: ukrainiečiai dujas galėtų pirkti pusantrą karto pigiau (t. y. Rusijos vidaus rinkos kainomis), be to, būtų sukurta bendra rezervinė išteklių bazė.</p>

Nepaisant anksčiau išvardintų neigiamų veiksnių (prieštaringų Ukrainos ir Rusijos pozicijų trišalio / daugiašalio konsorciumo atžvilgiu, Rusijos energetinio spaudimo Ukrainai ir kt.), Vakarų ekspertų nuomone¹⁰, ES turėtų atsisakyti pasyvios pozicijos trišalio / daugiašalio konsorciumo steigimo klausimu ir aktyviai įsitraukti į jo kūrimą dėl kelių priežasčių:

- Konsorciumo sudarymo mechanizmas yra ganėtinai skaidrus ir aiškus, o ši projektą įgyvendinančioms šalims iš esmės liktų susitarti tik dalinės nuosavybės (akcijų paketo pasidalijimo) klausimais. Atsižvelgiant į tai, kad projekto finansavimą galėtų užtikrinti Europos rekonstrukcijos ir plėtros bankas (ERPB) arba Europos investicijų bankas (EIB) su Rusijos „Gazprom“ ir keliomis kitomis Europos valstybių energetinių išteklių kompanijomis.
- Konsorciumo sukūrimas sustiprintų ES energetinį saugumą. Jis leistų politiškai, techniškai ir teisiškai atskirti gamtinių dujų tranzito sistemos funkcionavimą nuo vidinės Ukrainos gamtinių dujų persikirstymo rinkos ir taip apsaugoti nuo kasmet kylančių Ukrainos ir Rusijos „gamtinių dujų karų“ padarinių (gamtinių dujų tiekimo nutraukimo) visoms Europos valstybėms. Be to, konsorciumas (atsižvelgiant į darinio pobūdį) galėtų atnaujinti ES ir Rusijos dialogą dėl Europos energetikos chartijos sutarties ir jos protokolo dėl tranzito ratifikavimo. Minėtų dokumentų ratifikavimas įtvirtintų nepriklausomą ir objektyvų ginčų sprendimo mechanizmą, leidžiantį Rusijai siekti kompensacijos tuo atveju, jei Ukraina nemokėtų už perkamas iš Rusijos gamtines dujas arba pasisavintų į Europą eksportuojamus rusiškų gamtinių dujų srautus.
- ES įsitraukimas į trišalio / daugiašalio konsorciumo sukūrimą pademonstruotų ES galimybes greitai reaguoti į strategines iniciatyvas, didinančias ES užsienio ir saugumo politikos efektyvumą Rytų kaimynystės erdvėje.
- Galiausiai jis sukurtų savitą sinergiją tarp ES ir Rusijos Rytų kaimynystės politikos erdvės, kurios šerdimi ir toliau liktų Ukraina. Konsorciumo sukūrimas leistų sumažinti konkurencinę įtampą dėl įtakos zonų pasidalijimo tarp ES ir Rusijos.

Reikėtų pabrėžti, kad ES, kol kas pasyviai reaguodama į Ukrainos pasiūlymus dėl trišalio / daugiašalio konsorciumo sudarymo ar Ukrainos ir Rusijos gamtinių dujų kompanijų susijungimo, nelinkusi visiškai atmesti daugiašalio bendradarbiavimo galimybių sprendžiant Ukrainos gamtinių dujų transportavimo sistemos modernizavimo ir privatizavimo klausimus. 2010 m. rugsėjo 13 d. Ukrainos prezidentas Viktoras Janukovičius Briuselyje susitiko su Europos Komisijos (EK) pirmininku José Manueliu Barosso. Per susitikimą V. Janukovičius ir J. M. Barosso sutarė bendradarbiauti Ukrainos gamtinių dujų modernizavimo klausimais (pradinis etapas – parengti dvi galimybių studijas iki 2010 m. pabaigos)¹¹.

¹⁰ CEPS, Michael Emmerson, „Time for a Tripartite Gas Pipeline Consortium for Ukraine“.
<www.ceps.eu/ceps/download/3458>.

¹¹ EUROPA, Press Releases, „José Manuel Durão Barroso President of the European Commission Statement by President Barroso following his meeting with Viktor Yanukovich, President of Ukraine Joint press point Brussels, 13 September 2010“.
<<http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=SPEECH/10/421&format=HTML&aged=0&language=EN&guiLanguage=en>>.

Vakarietišku žaidimo taisyklių perėmimo scenarijus. Ukrainos gamtinių dujų transportavimo sistemos modernizaciją rekomenduojama įgyvendinti ne tiek per Ukrainos siūlomą trišalio / daugiašalio konsorciumo modelį, kiek per Vakarų kompanijų ir tarptautinių finansinių organizacijų, galinčių įgyvendinti šią modernizaciją, pritraukimą. Tam Ukraina turėtų užbaigti prisijungimo prie Europos energetinės bendrijos procesą ir reformuoti savo gamtinių dujų sektorių pagal ES teisės normas. Vakarietišku žaidimo taisyklių perėmimo scenarijus iš esmės numato Ukrainos tapsmą savitu ES „advokatu“ ES energetiniuose santykiuose su Rusija. Kitaip sakant, Ukraina energetikos srityje perėmusi ES *acquis*, galėtų perimti „Gazprom“ kompanijos, parduodančios gamtines dujas ES, tačiau kartu vienašališkai formuojančios gamtinių dujų tranzito per Ukrainos teritoriją sutarčių sąlygas, vaidmenį. Šio scenarijaus atveju Ukrainos gamtinių dujų transportavimo sistemos modernizavimas būtų įgyvendinamas atskirais etapais (modernizuojant atskiras dujų transportavimo sistemos atkarpas), kartu Ukrainai išlaikant gamtinių dujų sistemos transportavimo nacionalinę kontrolę. Šios nuostatos užfiksuotos 2009 metų kovo 23 dienos bendroje EK ir Ukrainos vyriausybės deklaracijoje¹². Joje numatyta, kad 2010–2011 metais Ukraina turėtų reformuoti gamtinių dujų sektorių remdamasi ES teisės aktais, įsipareigojimais, dėl kurių susitarė per ES derybas dėl Asociacijos sutarties bei Ukrainos stojimo į Europos energetinę bendriją metu. Kita vertus, net jei Vakarai ir sugebėtų modernizuoti Ukrainos gamtinių dujų transportavimo sistemą, šis scenarijus vargu ar išsipildytų, jei Rusija būtų ignoruojama. Reikėtų akcentuoti, kad šis scenarijus grindžiamas ekonomine nauda, kurią galėtų gauti Rusija, jei Ukraina energetikos srityje perimtų europines taisykles, o Vakarai, palyginti su Rusijos tiesiamais dujotiekiais, kelis kartus pigiau modernizuotų Ukrainos gamtinių dujų transportavimo sistemą. Tačiau šiame scenarijuje iš esmės neįvertinta Rusijos, kaip politinės žaidėjos, reikšmė. Tą supranta ir Ukrainos vyriausybė, jau 2010 metų balandį pasiūliusi trišalio / daugiašalio konsorciumo, kuriame dalyvautų ir Rusija, idėją.

¹² European Commission External Relations, Joint EU – Ukraine International Investment Conference on the Modernisation of Ukraine’s Gas Transit System.

<http://ec.europa.eu/external_relations/energy/events/eu_ukraine_2009/joint_declaration_en.pdf>.